

СИТУАЦІЯ В ЗОНІ АТО У ДЗЕРКАЛІ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ: РЕЦЕПЦІЇ ЕТНОЛОГА

Спершу маю зазначити, що в країні впродовж останнього часу сталося багато позитивних зрушень, що є приводом для стриманого оптимізму. Утім, форматом цієї розвідки є виокремлення болісних проблем та пошук шляхів їхнього подолання. Тому сконцентруємося на проблемах, які непокоять суспільство.

1. Про суспільний договір у контексті АТО

Перемога у війні неможлива без перемоги над метастизами автократії, корупції і безправ'я, залишеними системою Януковича. «П'ята колона» реваншу, корупції, політичного й економічного егоїзму є великою загрозою для здорових тканин Української незалежної держави і на сьогоднішній день.

Результатом Революції Гідності вперше в історії сучасної України став суспільний договір між новообраними інститутами влади й громадянським суспільством. Обираючи владні інститути, суспільство мало на меті укладення неформальної угоди з їх очільниками щодо реалізації цілком певних суспільних запитів.

Майдан чітко визначив ці запити:

- системне забезпечення рівності перед законом;
- системне знешкодження корупційних схем і забезпечення прозорості плинущу держфінансів – забезпечення реальної незалежності судочинства від політичних впливів;
- вибір чіткого, послідовного й зрозумілого (для всіх учасників економічного життя) економічного курсу, зумовленого єдиними для всіх правилами економічного співіснування;
- припинення керування державними інститутами в ручному режимі, системні зміни, що мінімізують роль особистості і її негативних впливів на функціонування державного організму;
- системне забезпечення балансу влад, що унеможливить зловживання владою будь-яким високопосадовцем.

Суспільним замовленням Майдану стало також розкриття злочинів проти лю-

дяності, вчинених командою Януковича, та притягнення до карної відповідальності винних, що означало б, що в Україні більше ніколи безкарно не буде порушено основне право людини – право на життя!

А з початком неоголошеної війни путінської Росії проти України до завдань, які суспільство поставило перед владою, додалося також завдання вироблення й реалізації зрозумілої дієвої стратегії захисту незалежності, суверенітету, цілісності України, чітке визначення кінцевої мети нашого спротиву та шляхів її досягнення.

Сьогодні, щоразу, коли держава є неспроможною виконати замовлення суспільства, у силу вступає так звана пряма демократія: суспільство перебирає на себе ті функції державної влади, які держава не здатна виконувати, хоча мала б це робити згідно із суспільним договором.

Скажімо, волонтери перебирають на себе функції Міністерства оборони, активно займаються справами вимушених переселенців, доля яких не у фокусі державних інтересів.

Свого часу добровольчі батальйони стали авангардом захисту країни від російської агресії, коли армія, знекровлена правлінням Януковича, не здатна була дати ворогові повноцінну відсіч.

Маневреність добровольчих батальйонів часто компенсує недоліки неповороткої і далекої від життя стратегії й тактики операцій Генштабу, а високий рівень взаємодії між бойовими підрозділами компенсує недоліки координування операцій з боку штабів.

На плани командування Збройних сил України впливає експертне середовище, однак не безпосередньо (Генштаб не має бажання дослухатися до порад експертів), а через підтримку порад експертів громадянським суспільством. Громадські організації, загострені на реформах, лобіюють реформи через висвітлення в засобах масової інформації фактів саботажу з боку навколопрезидентського та навколоурядового політикуму.

Адвокати родичів Небесної Сотні значно випередили офіційне слідство щодо

розкриття злочинів прибічників Януковича проти активістів Майдану. Життя хворих нерідко рятують пацієнтські організації і небайдужі донатори, а не офіційна медицина.

Цей величезний броунінський рух суспільства вже не зупинити, як би того не хотіли деякі прихильники ручного управління. Щоб виграти війну, Президент має бути зі своїм народом, довіряти громадам, спиратися на громадянське суспільство, дослухатися до експертного середовища і громадських рухів, дбати про баланс влади і незалежність судової гілки влади.

Знову на політичному видноколі майнули знайомі «граблі»: прагнення гаранта стягти якомога більше повноважень при якомога меншій відповідальності... Ці «граблі» раз по раз стукають властолюбців по лобі соціальним вибухом. Адже суспільство ніяк інакше не може впливати на главу держави, що відгородився повноваженнями і зруйнував горизонталь відповідальності й кадрового ліфту, як тільки через вуличні протести. Проте сумний досвід українських автократів нічому не вчить представників нової політичної еліти... Вони ніяк не можуть збагнути, що надлишкові повноваження не захищають, а навпаки, – підставляють під удар керівників держави, що швидко втрачають зв'язок з реальністю.

Попри безкінечні розмови про «сильну руку», об'єктивна реальність є такою, що самоорганізоване й згуртоване суспільство чекає від влади співпраці, а не свавілля. Сильною має бути буква закону, а не рука особистості. Стан суспільства суперечить егоцентризму влади: самоорганізоване суспільство чекає на інституалізацію партнерських стосунків між громадянським суспільством і владою, натомість остання прагне законсервувати бюрократичну піраміду, приправляючи це меритократичними мотиваціями.

Новий проект Конституції нинішньому гаранту Конституції варто приміряти на свого ворога, а не на самого себе. Адже виходить так, що майже всі українські політики стають жертвами законів, писаних «під себе». Проштовхуючи такі закони, вони не думають, що завтра до влади можуть прийти їхні палкі опоненти й скористатися дисбалансом влад на свою користь...

Обґрунтування запровадження системи неконтрольованої влади Президента над місцевим самоврядуванням тим, що місце-

ва влада може бути по-сепаратистському налаштована, не витримує жодної критики! Але ж настрої Президента також можуть бути колабораціоністськими, антидержавними. Так, наприклад, Янукович готовий був здати Україну агресорові без бою. Не факт, що біля державного керма завжди буде патріотично налаштований альтруїст. Та й маємо досвід, що надлишкова влада часто перетворює альтруїстів на егоїстів, готових заради свого Я жертвувати суспільними інтересами. Отже, надаючи Президентові право прямого управління, у разі, якщо він заради приватних інтересів готовий буде поступитися державними інтересами, ми риемо могилу українській державності. Уявіть собі Януковича з такими повноваженнями!!! Сепаратистські настрої політиків мають каратися згідно з кримінально-процесуальним кодексом, який передбачає таку ситуацію. Є правоохоронні органи, які мають боротися з проявами сепаратизму, з державною зрадою. І якщо правоохоронна система в Україні так і не запрацювала (насамперед з вини самого Президента), то це не означає, що функції цілої низки правоохоронних органів треба делегувати одній людині (яка до того ж чомусь не запустила механізм відновлення справедливості).

Те саме відбувається із судовою гілкою влади. Намагання навколопрезидентських кіл законсервувати чинний порядок реалізації судочинства – прямий шлях до соціального вибуху. Адже чи не головним мотивом виходу громадян на Майдан була неможливість реалізації своїх прав і свобод через суди. Нова Конституція має не розколювати суспільство, а об'єднувати його. Надлишкові повноваження Президента при відсутніх запобіжниках – крок до безправ'я громадянина, до суспільного розколу, який під час війни може стати фатальним для країни. Парадокс у тому, що, стягуючи зайві повноваження, Президент може позбавитися будь-яких...

2. АТО. Криза довіри. Шляхи подолання

На сьогодні в Україні є небагато людей, яких певним чином не торкнулася проблема неоголошеної війни Росії проти України, замаскованої російською пропагандою під громадянський конфлікт на Донеччині та Луганщині. Майже в кожного є родичі, друзі, знайомі, колеги, котрі перебувають у зоні АТО або поверну-

лися звідтіля. Тому суспільство отримує інформацію про АТО не лише зі ЗМІ, але й з перших рук – від безпосередніх очевидців, учасників бойових дій, волонтерів, які їздять на передову. Ситуація в АТО – тема переважної більшості розмов українців з активною громадянською позицією. А оскільки поступ розвитку країни зумовлений саме діяльністю активних громадян, керівництво країни має тримати руку на пульсі суспільних настроїв і завжди бути в їхньому авангарді. Назвемо дві домінуючі тези, присутні у відгуках бійців, що повертаються із зони АТО: 1) критичне невдоволення непрофесійністю, безініціативністю та байдужістю вищого військового командування і штабних; 2) відсутність кадрового ліфту в сучасній українській армії – талановитий офіцер середньої ланки не має шансів стати командиром вищої ланки: неповоротка військова бюрократія не впускає у свою корпорацію чужих, особливо талановитих і небайдужих. Результат – самоорганізація і взаємозв'язок армійських підрозділів з передовою досягла найвищого щабля. Однак між реальним сектором війни і штабними прірва поглиблюється. Перші не сприймають других. Мимовільно пригадуєш міркування Питирима Сорочіна про революційну ситуацію, спричинену скупченням «головастиків» біля підвалин греблі: коли занадто багато талановитих і розумних (я б додала – принципівих і вмотивованих) «головастиків» не мають шансів просуватися вгору кар'єрною драбиною, позбавлені можливості професійного росту, розвитку, стається соціальний вибух. Описана ситуація зараз в армії: офіцери середньої ланки з великим військовим досвідом незрівнянно краще орієнтуються в ситуації, ніж ті, хто уповноважений планувати їм операції. Такий дисонанс довго тривати не може. Необхідно замінювати штабних бюрократів, які не бувають на передовій і не здатні реально оцінювати швидкоплинну ситуацію, талановитими активними офіцерами, котрі мають хист і досвід. Часто з вуст очільників держави можна почути, що розмови про недолугість вищого командування – це результат російської провокації і діяльності так званої диванної сотні. Однак цю інформацію суспільству надають зовсім не провокатори й не диванні дописувачі в соцмережах. З такими думками повертаються з передової цілком реальні родичі і

знайомі громадян України. Ці думки тривожать умотивованих і принципівих захисників українського суверенітету. І поширюються мережами довіри.

Головнокомандувачеві варто дослухатися не лише до зручних формулювань, продукованих його найближчим оточенням. Слід вийти за межі своєї корпорації і подивитися на світ очима пересічного учасника АТО, який пройшов Іловайськ і Дебальцеве, брав Карачун, потрапив у котел на 32-му блокпості.

Постійні консультації з офіцерами середньої ланки, з військовими експертами, незалежними волонтерами – не вибір, а обов'язок Президента країни, що вимушена воювати. Президент, він же головнокомандувач, повинен мати стереоскопічне бачення ситуації, а не обмежувати себе спілкуванням зі штабістами, які попередньою системою добре навчені годити старшому за званням, видавати бажане за дійсне. У країні не може бути дві правди. Є істина. Вона – єдина. Єдина істина – запорука єдності в країні. І головнокомандувач мусить якомога щільніше наблизитися до неї. Консультації з критичними, незручними, некомфортними, тими, хто здатен подати гірку правду навіть главі держави, допоможуть йому об'єднати суспільство і здійснити необхідні для ефективності армії кадрові зміни. Це значно підвищить авторитет головнокомандувача в армії і справді об'єднає країну, адже його місія – об'єднати армію! І не окриками на реальних командирів, які намагаються аналізувати помилки штабних.

Аналіз помилок критично необхідний, щоб вони не повторювалися. І здійснити його можна лише налагодивши прямий конструктивний діалог з командирами реального сектору. Громада вимагає справедливості й дуже чутливо ставиться до несправедливості. Кожна провальна операція, невиправдані втрати мають бути всебічно проаналізовані. Наразі існує тенденція в усьому винуватити «стрілочників», котрі щоразу інші, а помилки одні й ті самі, типові.

На жаль, наявна дуже серйозна криза – криза довіри. Жоден інститут суспільства так не залежить від довіри й авторитету до керівників, як армія. А довіра до керівництва Генштабу, видається, серйозно підірвана. У приватних розмовах українців про командувача Генштабу нерідко можна почути полеміку: його неефективність у

військових операціях, що призвела до невиправданій загибелі бійців, це – результат непрофесіоналізму чи державна зрада? За таких умов навряд чи можна говорити про довіру військових до свого командування.

Військова бюрократія вміло уникає відповідальності (ховаючись між краплями законів і норм), перекладаючи її на бойових офіцерів, і, у разі чого, робить їх винними. А ще суспільство доволі знервовано ставиться до погано прихованої боротьби армійського начальства з добровольчими батальйонами. Президентів, якого бюрократи й «п'ята колона» залякують активними добровольцями, мабуть, не варто брати в цій боротьбі сторону бюрократії. І для глави держави, і для війська краще – дати можливість талановитим командирам добровольців зробити військову кар'єру і стати визначними фігурами в армії. Таким чином напруження буде знято. Авторитет Президента – відновлений. Розставити талановитих на ключові посади – винятково воля головнокомандувача. Для цього не потрібно реформ і зусиль, змін законодавства. Однак і реформи в армії – на часі! Для їхньої реалізації потрібні кваліфіковані кадри.

Президент є главою всієї держави Україна, а не окремої корпорації. Головнокомандувач – головнокомандувач усієї армії, а не лише штабів. Суспільство має це відчувати. Президент має ретранслювати суспільству такий меседж. І не лише на словах, які за останнє десятиліття суттєво девальвовані, а на ділі.

3. Мета. Стратегія. Діалог

Сьогодні маємо війну за незалежність України. Влада (звісно ж, в активному діалозі з народом) має випрацювати стратегію і тактику досягнення кінцевої мети. Однак суспільству важко зрозуміти, якою є кінцева мета і якою є стратегія її досягнення. Громадяни щодня чують: 1) немає альтернатив Мінським домовленостям; 2) Мінські домовленості не виконуються бойовиками. Ця суперечність не вкладається в голову людини, здатної логічно мислити. Тому щоденне виголошення з екранів і шпальт цих тез провокує цілу низку домислів, чуток. І справді, якщо вони не виконуються, то як вони можуть бути єдиною панацеєю? Тоді має бути якась альтернативна стратегія, що діятиме в тому випадку, коли стане зрозуміло, що ці угоди не працюють. Громаді не

збагнути, як можна сподіватися саме на Мінські угоди, якщо жодних ознак того, що бойовики колись раптом почнуть їх виконувати, немає. І до чого, урешті-решт, має призвести безнадійна надія на Мінські домовленості, або що має бути в кінцевому результаті, якщо бойовики раптом виконають ці угоди. Чи є якісь притомні розрахунки, яким буде результат, яким буде життя країни? І що може бути внаслідок провалу такої стратегії, і скільки треба бойовикам не виконувати Мінських угод, щоб зрештою вони перестали вважатися єдиним виходом зі становища.

У людей складається враження якоїсь двоїстості, як кажуть тепер, «гібридності»: частина країни, нібито нічого не сталося, живе тим самим «мирним життям», а частина (і це – родичі, друзі, колеги тих, хто живе мирним життям) їде помирати за ті самі мирні угоди, які не виконуються. Причому другі вимушені сприймати все пасивно. Вони не можуть захищатися на повну міць... Укласти цей план у пересічну голову неможливо. Нам кажуть, що якщо ми не пристанемо на такі умови Росії, вона вщент зруйнує Україну, розгорнувши повномасштабну агресію. Це скидається на сюжет про казкового змія, який живе біля водойми і вимагає в жертву містян. Інакше погрожує зруйнувати місто. І місто змушене віддавати змієві крашу молодь... Допоки не з'являється визволитель, що вбиває змія і звільняє прекрасну полонянку, звільняючи місто від упиря.

У суспільній думці є низка заперечень проти кліше, яке мотивує безальтернативність Мінського формату. Громадяни міркують: «Якщо б Росія могла розгорнути повномасштабну агресію, її б не зупинили жодні “угоди”, вона б це зробила». Це були її первинні плани, вона намагалася частинами захопити Україну, починаючи з її Півдня та Сходу, дійшовши й до центральної частини. Однак у неї не вийшло. Бо на повномасштабну агресію сьогоднішня Росія неспроможна. Якби була спроможна, здійснила б її. А ось віддати ще частину південно-східних територій наміряється. І такі угоди її не зупинять. Мало того, завдяки угодам вона намагається виторгувати вигідніші стартові стратегічні позиції.

Напівагресія, напівмир, напівзахист, напівсвобода від Росії деморалізують. Цю напруженість треба зняти, люди повинні розуміти, що і навіщо. Адже саме вони розплачуються життям і здоров'ям близь-

ких і рідних, а хтось – власним життям. Для єдності народу, про яку так любить говорити Президент, народ має бути переконаний, що з нами правда і з нами Бог...

4. Зовнішньополітичний аспект

Куцість Мінських угод спричинена тим, що справжню відповідальність за результат переговорів несе лише одна сторона переговорів, українська. Інша сторона – прихована, замаскована, а отже, не несе жодної відповідальності. То ж не дивно, що угоди весь час порушуються. Так само як російсько-українська війна подається Росією як громадянський конфлікт усередині України, так само й мирні переговори ведуться не з тим, хто є реальним фігурантом конфлікту, реальною стороною війни, а з тим, хто імітує сторону конфлікту, камуфлюючи справжню сторону, маскуючи її.

Реальні мирні переговори – це переговори з реальним агресором, Путіним. Мінські угоди з тими, хто не може самостійно приймати рішення, власне, знімають з Путіна будь-яку дипломатичну відповідальність. Він домігся свого: якщо ми ведемо переговори щодо миру із сепаратистами, тобто з колишніми співгромадянами, отже, мовою дипломатії це означає, що ми визнаємо, що в нас громадянський конфлікт. Тому дуже важливо назвати речі своїми іменами, вимагати від Європи і США чітких та адекватних формулювань. Напад Росії на Україну треба назвати нападом Росії на Україну. І ніяк інакше. Треба вимагати, щоб реальний агресор сів за стіл мирних переговорів і щоб гарантом виступили країни Євросоюзу і США.

Якщо нам не хочуть давати зброю, нехай допоможуть дипломатичною зброєю! Треба чітко й принципово відстоювати свої позиції. Слабка переговорна позиція України може призвести до руйнування держави. Адже російські пропагандистські формулювання (Україна – країна, яку роздирає внутрішній конфлікт), що без усякого нашого спротиву розтікаються світом, призведуть, зрештою, до того, що Україна матиме ореол напівлегітимності.

Європа боїться виходу війни за межі України? Чудово. Нехай боїться. Потрібно цим скористатися й отримати реальні переговори двох справжніх сторін війни – агресора-Росії і України, що захищає не-

залежність. І якщо наявний шантаж з боку Росії, то як тільки Росія визнається стороною конфлікту, цей шантаж втрачає сенс саме для Росії.

Країна, яка перманентно бореться за існування й за незалежність, – Ізраїль – виробила відповіді на ті виклики, які стоять сьогодні перед Україною. І якщо припустити, що бойовики не виконуватимуть Мінських угод, то є два варіанти реагування на ситуацію. Перший, мирний – повноцінний кордон між так званими ДНР, ЛНР та рештою України. Попередньо необхідно вивести з території республік тих громадян, які хочуть, однак не можуть виїхати. Другий – наша «Шестиденна війна», якщо, звісно, Збройні сили України готові до неї.

5. Діра в кордоні та контрабанда

Незрозумілими для суспільства є також деякі інші речі. Реальний результат Мінських домовленостей – величезна й більш ніж реальна діра в кордоні між агресором-Росією і Україною. І, як уже стало широковідомо, цю діру використовують дуже активно: склалася така собі зона дуже вільної торгівлі на окупованих та частині звільнених територій. Санкції з боку України щодо Росії й резонансні звільнення на українській митниці виглядають сміховинно в той час, коли повним ходом іде торгівля в безмитному режимі з агресором в особливо великих розмірах. Така «вільна торгівля» дискредитує Україну і в очах західних спільнот: вони почуваються дурнями, обмежуючи свій добробут санкціями, коли жертва безмитно ганяє туди-сюди значні обсяги сировини й товарів і навіть зброї. Ніхто не буде за таких умов надавати Україні летальну зброю: її взірці моментально опиняться в руках ворога.

Особливо непокоїть суспільство те, що такий стан речей не може існувати без покровительства згори, як то кажуть, без високого «кришування». Це викликає величезний суспільний резонанс. Якщо вище керівництво держави не зробить рішучих кроків для припинення цього «беспредела», тень відповідальності за контрабанду ляже на нього. Україна не хоче «третього Майдану». Та ключ від злагодності – у руках у Президента. Від того, чи почує він суспільство, чи почує гарант прав і свобод свій народ, залежить майбутнє держави.